

УДК 349.2

С. М. Губський*здобувач кафедри правового забезпечення
господарської діяльності факультету № 6**Харківського національного університету внутрішніх справ***СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ПРАЦІВНИКІВ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ**

Постановка проблеми. На сьогоднішній день, в умовах соціально-економічної та політичної нестабільності, українська держава повинна здійснювати активний пошук джерел фінансування реформ, які нині проводяться фактично у всіх сферах суспільного життя. Історично склалось, що Україна є аграрною державою, має родючі землі, які є одним із ключових факторів для отримання максимальної врожайності, а в результаті збільшити надходження до державного бюджету та підвищити загальний рівень добробуту всього населення. Все це піднімає роль агропромислового комплексу в економіці держави, підвищує його соціально-політичне та економічне призначення. Разом із тим, слід вказати, що на сьогодні АПК включає в себе велику кількість елементів, серед яких все більшого значення набуває діяльність фермерських господарств. Однак, як і в будь-якій іншій сфері суспільних відносин, якість та ефективність функціонування фермерських господарств напряму залежить від осіб, які здійснюють трудову діяльність у відповідній галузі. Саме тому дуже важливо, щоб держава створила всі необхідні правові умови для регулювання праці осіб у досліджуваній в статті сфері суспільних відносин.

Стан дослідження. Окремі проблемні питання правового регулювання праці працівників фермерських господарств у своїх наукових працях розглядали: Г.С. Корнієнко, М.І. Іншин, К.Є. Даньшина, В.О. Пироговська, І.В. Бригадир, К.Ю. Мельник, В.Л. Костюк, В.П. Мельник, О.М. Мартинович, В.В. Єршовенко та багато інших. Звісно, вказані вчені зробили вагомий внесок у розвиток трудових правовідносин в окресленій сфері господарської діяльності. Однак, незважаючи на це, можна констатувати наявність великої кількості недоліків у відповідному законодавстві, що обумовлює активізацію наукових досліджень у цій сфері.

Саме тому **метою** статті є: надати оцінку стану правового регулювання праці працівників фермерських господарств

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження слід відповісти на питання: чому саме полягає специфічність даного виду господарської діяльності? Поняття фермерського господарства віднайшло своє відображення на законодавчому рівні. Так, відповідно до Закону України «Про фермерське господарство» від

19 червня 2003 року, фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону [1]. Стосовно окресленого визначення слушно вбачається точка зору Г.С. Корнієнко акцентує увагу на тому, що в новій редакції вказаного вище Закону пропонується визначення фермерського господарства, що не закріплює статусу юридичної особи за таким господарством. Такий підхід, на думку дослідниці, є виправданим, оскільки законодавство дозволяє фермерському господарству вступати у правовідносини як юридичній особі [2, с. 130; 3].

Члени фермерського господарства мають особливий правовий статус. Про фермерське господарство слід говорити як про специфічне сімейно-родинно-трудове об'єднання осіб. Фермери – це не наймані працівники, вони – власники майна і господарі свого виробництва, їх трудова діяльність ґрунтується на членстві в фермерському господарстві. Будучи одночасно власниками і господарями, вони самі встановлюють для себе правила поведінки, в тому числі і щодо трудової діяльності. Згідно зі ст. 4 Закону України «Про фермерське господарство» головою фермерського господарства є його засновник або інша визначена в Статуті особа. Вони: а) представляють фермерське господарство перед органами державної влади, підприємствами, установами, організаціями та окремими громадянами чи їх об'єднаннями відповідно до закону; б) укладають від імені господарства угоди та вчиняють інші юридично значимі дії відповідно до законодавства України, а також в) можуть письмово доручати виконання своїх обов'язків одному із членів господарства або особі, яка працює за контрактом [4, с. 34].

Слід звернути увагу, що особливості правового становища членів сільськогосподарських виробничих кооперативів і фермерських господарств також впливають на формування специфіки трудових правовідносин у цих підприємствах: по-перше, члени формують відповідні фонди таких підприємств, беруть участь у розподілі при-

бутків, несуть ризик втратити свою частку, мають право на свою частку в разі виходу з підприємства тощо. Тому в науковій літературі їх навіть називають працюючими власниками: по-друге, вони беруть участь в управлінні справами таких підприємств; по-третє, повинні приймати обов'язкову трудову участь у їх діяльності. Саме ці ознаки не дають можливості ототожнити членів таких підприємств з найманими працівниками. Таким чином, правовий режим їх праці набуває істотних відмінностей порівняно з умовами, передбаченими трудовим законодавством. Саме вони і повинні бути відображені у спеціальному законодавстві, яке регулює основні питання діяльності цих підприємств, а також в їх статутах [5, с. 302].

Окремої уваги в контексті аналізу праці працівників фермерських господарств, заслуговує думка І.В. Бригадир. Автор, досліджуючи правову природу праці членів фермерських господарств, не вдаючись до детального цитування відповідних норм Закону України «Про фермерські господарства» робить певні висновки щодо природи праці членів фермерських господарств: по-перше, нововведеннями законодавець ще більше закріпив існуючу в наукових джерелах позицію про родинно-трудова природу фермерського господарства як форми підприємницької діяльності громадян. Ключовим моментом є не просто створення підприємницької структури, а об'єднання родини задля праці в ній; по-друге, поняття «праця» щодо членів фермерських господарств розглядається як соціально корисна діяльність фізичної особи задля отримання прибутку. Праця розглядається як прояв підприємницької діяльності громадянина, а не як виконання трудових обов'язків; по-третє, праця працівника за трудовим законодавством розглядається як процес, у якому винагорода не ставиться в залежність від отримання чи неотримання роботодавцем прибутку. У фермерському господарстві винагорода за виконану членом господарства роботу не є обов'язковим атрибутом чи результатом праці. Член фермерського господарства може отримати винагороду тільки за умови досягнення прибутку від результатів підприємницької діяльності і тільки за умови прийняття рішення про розподіл отриманого прибутку; по-четверте, у трудових відносинах у фермерському господарстві немає такого учасника, як роботодавець, і немає трудового договору. Таке твердження є справедливим і за умови, що «сімейне фермерське господарство без статусу юридичної особи організовується фізичною особою – підприємцем самостійно або спільно з членами її сім'ї на підставі договору про створення сімейного фермерського господарства». З аналізу вимог до нього такий договір за своєю суттю необхідно розглядати як договір про спільну ді-

яльність без створення юридичної особи – договір простого товариства [6, с. 124-125].

Тож, все вказане вище, беззаперечно, обумовлює необхідність особливого регулювання праці працівників у цій сфері. Так, безумовно найважливішим і ключовим нормативно-правовим актом, яким регулюються трудові відносини в діяльності фермерських господарств є Кодекс законів про працю України, який регулює трудові відносини всіх працівників, сприяючи зростанню продуктивності праці, поліпшенню якості роботи, підвищенню ефективності суспільного виробництва і піднесенню на цій основі матеріального і культурного рівня життя трудящих, зміцненню трудової дисципліни і поступовому перетворенню праці на благо суспільства в першу життєву потребу кожної працездатної людини [7]. До основних особливостей КЗпП як джерела трудового права, на слухну думку М.І. Іншина, можна віднести наступні: відносно комплексно регламентує трудові та інші пов'язані з ними відносини з питань праці; визначає систему основних трудових прав, обов'язків працівника і роботодавця; розкриває систему повноважень професійних спілок з питань праці; визначає засади правового статусу трудового колективу; виступає правовою основою ухвалення актів трудового законодавства (крім, Конституції та міжнародних договорів України); визначає загальну сферу локальної нормотворчості; регламентує загальні засади здійснення нагляду і контролю з питань праці [8].

Таким чином, законодавство про працю регулює трудові відносини працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами. Особливості праці членів кооперативів та їх об'єднань, колективних сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств, працівників підприємств з іноземними інвестиціями визначаються законодавством та їх статутами. При цьому гарантії щодо зайнятості, охорони праці, праці жінок, молоді, осіб з інвалідністю надаються в порядку, передбаченому законодавством про працю [7].

Частина 2 ст. 3 КЗпП України передбачає деякі винятки із загального правила для працівників підприємств з іноземними інвестиціями, а також для громадян, які працюють у кооперативах та їх об'єднаннях, колективних сільськогосподарських підприємствах, фермерських господарствах і одночасно є членами цих господарських суб'єктів. Зміст наведеної статті встановлює різноманітні підходи до регулювання трудових відносин, що дозволяє забезпечити гнучке поєднання централізованих (загальних і спеціальних) та локальних методів регулювання. Якщо в ч. 1 ст. 3 КЗпП України основним способом регулювання трудо-

вих відносин є загальне і тільки потім спеціальне, локальне регулювання, то в її ч. 2 встановлено іншу схему, а саме: перевагу віддано, перш за все, спеціальному законодавству, а потім локальним нормативним актам. Якщо вказаними способами трудові відносини не врегульовано, застосовуються норми загального законодавства. Це дозволяє повною мірою врахувати всі особливості праці суб'єктів, перерахованих у ч. 2 ст. 3 КЗпП України [9, с. 142-143].

Тож, із наведеного вище можна констатувати, що саме Кодекс законів про працю України є ключовим нормативно-правовим актом в контексті регулювання праці абсолютно всіх категорій працівників, незалежно від сфери, в якій вони здійснюють свою трудову діяльність. Варто вказати, що діючий КЗпП було прийнято ще у 1971 році, а протягом майже піввікової історії свого існування, до нього було внесено велику кількість змін та доповнень, однак при цьому в ньому залишається чимала кількість прогалин та недоліків, які в тому числі стосуються регулювання праці працівників фермерських господарств.

Окрім КЗпП праця працівників фермерських господарств регулюється іншими законодавчими актами трудового права. Так, наприклад слід вказати Закон України «Про оплату праці» від 24 березня 1995 р., нормами якого визначаються економічні, правові та організаційні засади оплати праці працівників, які перебувають у трудових відносинах, на підставі трудового договору з підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності та господарювання (далі – підприємства), а також з окремими громадянами та сфери державного і договірної регулювання оплати праці і спрямований на забезпечення відтворювальної і стимулюючої функції заробітної плати [10]. Даний нормативно-правовий акт визначає гарантії оплати праці для всіх категорій працівників, незалежно від того, в якій галузі вони здійснюють трудову діяльність. Держава здійснює регулювання оплати праці працівників підприємств усіх форм власності шляхом встановлення розміру мінімальної заробітної плати та інших державних норм і гарантій, встановлення умов і розмірів оплати праці керівників підприємств, заснованих на державній, комунальній власності, працівників підприємств, установ та організацій, що фінансуються чи дотуються з бюджету, а також шляхом оподаткування доходів працівників. Розмір мінімальної заробітної плати визначається з урахуванням потреб працівників та їх сімей, вартісної величини достатнього для забезпечення нормального функціонування організму працездатної людини, збереження її здоров'я набору продуктів харчування, мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соці-

альних і культурних потреб особистості, а також загального рівня середньої заробітної плати, продуктивності праці та рівня зайнятості [10].

Крім вказаних вище нормативно-правових актів слід також вказати інші Закони України, які прямо чи опосередковано здійснюють регулювання трудових відносин в діяльності фермерських господарств, серед яких назовемо: «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. який набрав чинності 1 січня 2013 року; «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 р., «Про колективні договори і угоди» від 1 липня 1993 р., «Про відпустки» від 15 листопада 1996 р., «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» тощо.

Окремо в рамках нашого дослідження слід вказати Закон України «Про фермерські господарства», в якому регулюванню праці присвячено Статтю 27, відповідно до якої трудові відносини у фермерському господарстві базуються на основі праці його членів. У разі виробничої потреби фермерське господарство має право залучати до роботи в ньому інших громадян за трудовим договором (контрактом). трудові відносини членів фермерського господарства регулюються Статутом, а осіб, залучених до роботи за трудовим договором (контрактом), – законодавством України про працю [1].

Важливе значення серед спеціальних законодавчих актів, які регулюють відносини щодо праці, які засновані на членстві, мають закони України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» в редакції від 06.11.2014 р. «Про сільськогосподарську кооперацію» в редакції від 19.01.2013 р. [11]. Ці закони визначили правовий статус усіх юридичних осіб – сільськогосподарських товаровиробників, що базуються на колективній формі власності, та правовий статус індивідуальної (сімейної) підприємницької діяльності в сільському господарстві. Вони здебільшого містять правові норми, що визначають їх правовий статус як учасників цивільно-правових та інших (нетрудових) відносин і традиційно недостатньо приділяють уваги внутрішній регламентації їх праці як учасників трудових правовідносин. Приємним винятком з цього є поточна редакція Закону України «Про фермерське господарство» в редакції від 01.05.2016 р., про що буде сказано нижче [1; 11].

Втім, виходячи з аналізу вказаного вище нормативно-правового акту, слід звернути увагу на те, що ключова роль у регулюванні праці працівників фермерських господарств відводиться локальним нормативним актам, зокрема для юридичної особи – статуту, для господарства без статусу юридичної особи – договору (декларації) про створення фермерського господарства. Разом із тим, на законодавчому рівні жодним чином не визначено, що конкретно представляє собою Статут фермерського господарства.

Традиційно, коли мова йде про Статут фермерського господарства, то в юридичній літературі вказується, що він перш за все необхідний для визначення повноважень органів його управління (голови та зборів засновників), а також встановлення загального порядку провадження господарської діяльності. ФГ може бути створено із статусом юридичної особи, так і без такого статусу (організовується на основі діяльності фізичної особи-підприємця). Цей статут може бути використано лише для ФГ, що створюється із статусом юридичної особи. Якщо необхідно отримати Статут (установчий документ) для діяльності Товариства з обмеженою відповідальністю, необхідно скористатися Статутом ТОВ. Якщо необхідно отримати Статут (установчий документ) для діяльності громадського об'єднання, необхідно скористатися Статутом громадського об'єднання [12]. Що ж стосується безпосередньо регулювання праці, то в даному випадку законодавець надає повну свободу учасникам фермерського господарства у врегулюванні трудових правовідносин, що на нашу думку, є не зовсім вірним, а тому це потребує уточнення на законодавчому рівні.

Таким чином, узагальнюючи весь наведений у дослідженні матеріал слід узагальнити, що на сьогоднішній день досить складно однозначно оцінити стан правового регулювання праці працівників фермерських господарств, адже з одного боку ми маємо велику кількість нормативно-правових актів різної юридичної, норми яких спрямовані на врегулювання трудових і пов'язаних із ними відносин у досліджуваній сфері, котрі в тому числі враховують специфіку здійснення трудової діяльності у цій галузі. Однак з іншої сторони, узагальнення аналізу цих нормативно-правових актів та низки наукових поглядів вчених, дають змогу констатувати недосконалість відповідного законодавства. Зокрема, на нашу думку, необхідним є покращення локального регулювання вказаних правовідносин. А тому, вважаємо за необхідне розробити та прийняти «Типове положення про статuti фермерських господарств», також суттєво доопрацювати «Типове положення про Договір (Декларацію) про створення сімейного фермерського господарства», адже відповідно до Закону України про «Фермерські господарства», саме статuti фермерських господарств відіграють

ключову роль у регулюванні трудових правовідносин у досліджуваній галузі.

Література

1. Про фермерське господарство / Закон України від 19.06.2003 № 973-IV [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15/conv>.
2. Корнієнко Г.С. Щодо можливих змін до Закону України «Про фермерське господарство» / Г.С. Корнієнко // Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного і екологічного права : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 90-річчю від народження академіка В.З. Янчука (м. Київ, 22-23 травня 2015 р.) / за ред. В.М. Єрмоленка. К., 2015. С. 129-131.
3. Лушпаєв С. Правове становище сімейного фермерського господарства: окремі питання / С. Лушпаєв // Підприємство, господарство і право. 2017. № 3. С. 107-110.
4. Даньшина К. Є. Форми реалізації права на працю у фермерських господарствах / К. Є. Даньшина // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2015. Вип. 35(2.2). С. 32-35.
5. Пироговська В. О. Особливості регулювання трудових правовідносин працівників сільського господарства / В. О. Пироговська // Митна справа. 2015. № 1(2.2). С. 299-305.
6. Бригадир І.В. Правова природа праці членів фермерських господарств / І.В. Бригадир // Сфера дії трудового права та права соціального забезпечення : матеріали V Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 жовтня 2016 р.) ; за заг. ред. К. Ю. Мельника / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х. : ХНУВС, 2016. с. 127-129.
7. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
8. Іншин М.І. Трудове право України [текст] підручник / За загальною редакцією М.І. Іншина, В.Л. Костюка, В.П. Мельника. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 472 с.
9. Мартинович О. М. Законодавча регламентація трудових відносин членів фермерських господарств / О. М. Мартинович // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2010. № 9. С. 141-147.
10. Про оплату праці / Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-vr/conv>
11. Єрмоєнко В. В. Підстави виникнення індивідуальних трудових правовідносин з членами фермерських господарств й інших сільських господарств та кооперативів / В. В. Єрмоєнко // Право та інновації. 2017. №2. С. 46-54.
12. Статут фермерського господарства / [Електронний ресурс] URL: <https://www.wonder.legal/ua/modele/statut-fermerskogo-gospodarstva>.

Анотація

Губський С. М. Стан правового регулювання праці працівників фермерських господарств. – Стаття.

У статті, на основі аналізу норм чинного законодавства України та наукових поглядів вчених, надано оцінку стану правового регулювання праці працівників фермерських господарств. Узагальнено, що на сьогоднішній день досить складно однозначно оцінити стан правового регулювання праці працівників фермерських господарств, адже з одного боку ми маємо велику кількість нормативно-правових актів різної юридичної, норми яких спрямовані на регулювання трудових і пов'язаних із ними відносин у досліджуваній сфері, а з іншого констатовано наявність цілою низки прогалин та недоліків відповідного законодавства.

Ключові слова: правове регулювання, праця, працівники, фермерські господарства, нормативно-правовий акт.

Аннотация

Губский С. М. Состояние правового регулирования труда работников фермерских хозяйств. – Статья.

В статье, на основе анализа норм действующего законодательства Украины и научных взглядов ученых, дана оценка состоянию правового регулирования труда работников фермерских хозяйств. Обосновано, что на сегодняшний день достаточно сложно однознач-

но оценить состояние правового регулирования труда работников фермерских хозяйств, ведь с одной стороны мы имеем большое количество нормативно-правовых актов различной юридической, нормы которых направлены на урегулирование трудовых и связанных с ними отношений в исследуемой сфере, а с другой констатировано наличие целой ряда пробелов и недостатков соответствующего законодательства.

Ключевые слова: правовое регулирование, труд, работники, фермерские хозяйства, нормативно-правовой акт.

Summary

Hubsyky S. M. State of legal regulation of labor of farm workers. – Article.

In the article, on the basis of the analysis of the norms of the current legislation of Ukraine and scientific views of scientists, the estimation of the state of legal regulation of work of workers of farms is given. Generally speaking, it is quite difficult to assess unambiguously the current state of legal regulation of the work of farm workers, because on the one hand we have a large number of legal acts of different legal norms aimed at regulating labor and related relations in the research area, on the other, there are a number of gaps and shortcomings in the relevant legislation.

Key words: legal regulation, labor, employees, farms, regulatory act.